

**O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTI RIVOJIDA XUDOYBERDI TO‘XTABOYEV
IJODINING O‘RNI**

Ilmiy rahbar: Abdupattayev G‘ulomjon G‘ofurjon o‘g‘li,

Qo‘qon universiteti Filologiya kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: abdupattayevgulomjon98@gmail.com

Olimova Sarvara Sobitxon qizi

Qo‘qon universiteti Maxsus pedagogika yo‘nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: sarvaraolimova7@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21160266>

Annotatsiya

Mazkur maqolada Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodining o‘zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni, adib asarlarining badiiy-estetik xususiyatlari hamda yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchining bolalar ruhiyatini tasvirlash mahorati, yumoristik va sarguzasht uslubdan foydalanishi, milliy qadriyatlarni badiiy obrazlar orqali ifodalash xususiyatlari yoritiladi. Xususan, “Sariq devni minib” asari misolida adib ijodining tarbiyaviy, ma’rifiy va estetik imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Xudoyberdi To‘xtaboyev, bolalar adabiyoti, sarguzasht janri, yumor, badiiy obraz, milliy ruhiyat, tarbiya, o‘qish madaniyati.

Аннотация

В данной статье анализируется место творчества Худойберди Тухтабаева в развитии узбекской детской литературы, художественно-эстетические особенности произведений писателя, а также их значение в воспитании подрастающего поколения. В исследовании освещается мастерство автора в изображении детской психологии, использование юмористического и приключенческого стиля, а также особенности художественного воплощения национальных ценностей через систему образов. В частности, на примере произведения «Верхом на жёлтом диве» раскрываются воспитательные, просветительские и эстетические возможности творчества писателя.

Ключевые слова: Худойберди Тухтабаев, детская литература, приключенческий жанр, юмор, художественный образ, национальный дух, воспитание, культура чтения.

Abstract

This article analyzes the role of Khudoyberdi Tokhtaboyev’s literary work in the development of Uzbek children’s literature, the artistic and aesthetic features of his works, and their significance in educating the younger generation. The study highlights the writer’s mastery in depicting children’s psychology, his use of humorous and adventure-based narrative styles, and the representation of national values through artistic images. In particular, using the work *Riding the Yellow Giant* as an example, the article reveals the educational, enlightening, and aesthetic potential of the writer’s creative legacy.

Keywords: Khudoyberdi Tokhtaboyev, children’s literature, adventure genre, humor, artistic image, national spirit, upbringing, reading culture.

Kirish

O‘zbek adabiyotida bolalar va o‘smirlar ruhiyatini chuqur anglagan, ularning qiziqishi, orzu-tilinishi hamda hayotga munosabatini badiiy ifodalagan ijodkorlar alohida o‘rin egallaydi.

Ana shunday adiblardan biri Xudoyberdi To‘xtaboyevdir. Uning asarlari bir necha avlod kitobxonlarining ma’naviy kamolotiga, badiiy didi va o‘qish madaniyatining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodining ahamiyati shundaki, u bolalar adabiyotini faqat pand-nasihat vositasi sifatida emas, balki bola shaxsini tushunish, uning ichki olami va tasavvur dunyosini badiiy ochish maydoni sifatida talqin etdi. Adibning “Sariq devni minib”, “Sariq devning o‘limi”, “Mungli ko‘zlar”, “Jannati odamlar” kabi asarlarida bolalar dunyosiga xos quvnoqlik, samimiyat, xatodan saboq olish va o‘zini anglash jarayonlari jonli tasvirlangan. Maqolaning dolzarbligi Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodining bugungi ta’lim-tarbiya jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etishi bilan belgilanadi. Chunki uning asarlari o‘quvchilarda kitobxonlikka qiziqish uyg‘otish, mustaqil fikrlash, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirishda samarali manba bo‘lib xizmat qiladi.

Material va metodlar

Maqolada Xudoyberdi To‘xtaboyevning bolalar adabiyotiga oid asarlari, xususan, “Sariq devni minib” asari asosiy tahlil materiali sifatida olindi. Shuningdek, adib ijodiga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar, o‘quv qo‘llanmalar va internet manbalaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy-adabiy, tahliliy, qiyosiy va talqin metodlariga tayanildi. Tarixiy-adabiy metod orqali yozuvchi ijodining o‘zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni aniqlansa, tahliliy metod yordamida asarlardagi obrazlar tizimi, badiiy til va tarbiyaviy g‘oyalar o‘rganildi. Qiyosiy yondashuv esa To‘xtaboyev ijodining boshqa bolalar adabiyoti namunalari bilan bog‘liq jihatlarini ko‘rsatishga xizmat qildi.

Natijalar va muhokama

Xudoyberdi To‘xtaboyev 1932-yil 17-dekabrda Farg‘ona viloyatida tug‘ilgan. U pedagogik va jurnalistik faoliyat bilan shug‘ullangan, turli nashrlarda ishlagan, keyinchalik bolalar va o‘smirlar uchun yaratilgan asarlari orqali keng kitobxonlar e’tiborini qozongan. Adib “O‘zbekiston xalq yozuvchisi”, “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi” kabi faxriy unvonlar bilan taqdirlangan. Bu ma’lumotlar uning nafaqat ijodkor, balki milliy adabiyot va matbuot rivojiga hissa qo‘shgan faol ziyoli bo‘lganini ko‘rsatadi [1].

Yozuvchi ijodining asosiy xususiyatlaridan biri bolalar psixologiyasini chuqur bilishidir. U bolani tashqi kuzatuv obyekti sifatida emas, balki o‘z orzusi, xatosi, quvonchi va iztirobiga ega bo‘lgan mustaqil shaxs sifatida tasvirlaydi. Ayniqsa, “Sariq devni minib” asaridagi Hoshimjon obrazi orqali bola tabiatidagi qiziquvchanlik, shoshqaloqlik, o‘zini ko‘rsatishga intilish, xatolardan saboq chiqarish kabi jihatlar ishonarli yoritiladi.

“Sariq devni minib” asarining muvaffaqiyati, avvalo, uning bola dunyosiga yaqinligi bilan izohlanadi. Asarda fantastik unsur — sehrli qalpoqcha obrazi orqali bolalarga xos orzu va xayolot tasvirlanadi. Biroq yozuvchi fantastik voqealarni hayotiy mazmundan ajratmaydi. Sehrli imkoniyatlar Hoshimjonni muammolardan xalos qilmaydi, aksincha, uning xatolarini ko‘rsatadi va qahramonni o‘z ustida o‘ylashga majbur etadi. Shu jihatdan asar bolalarga tayyor nasihat bermaydi, balki voqealar orqali xulosa chiqarishga undaydi.

Adib asarlarida yumor muhim badiiy vosita sifatida xizmat qiladi. To‘xtaboyev kulgi orqali bolani kamsitmaydi, balki uning xatti-harakatidagi kamchiliklarni samimiy va ta’sirchan ko‘rsatadi. Bunday yumor bolalar adabiyotida tarbiyaviy fikrni yengil, tabiiy va qiziqarli yetkazish imkonini beradi. Shu sababli yozuvchi asarlari o‘quvchilar tomonidan zerikarli pand-nasihat sifatida emas, qiziqarli sarguzasht sifatida qabul qilinadi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodida milliy ruhiyat ham alohida o‘rin tutadi. Asarlarida xalqona iboralar, maqollar, hayotiy kulgi, sodda va ravon tasvir uslubi keng qo‘llanadi. Bu jihatlar

o’quvchilarni ona tilining boy imkoniyatlari bilan tanishtiradi, ularning lug’at boyligini oshiradi hamda badiiy matnni anglash ko’nikmasini rivojlantiradi. Tadqiqotchilar “Sariq devni minib” asarida leksik boylik, shevaga xos birliklar va xalqona ifoda vositalari muhim o’rin tutishini qayd etadilar [3].

Adib ijodining yana bir muhim jihati — uning asarlari xalqaro miqyosda ham e’tirof etilganidir. “Sariq devni minib” asarining ko’plab tillarga tarjima qilingani o’zbek bolalar adabiyotining jahon kitobxonlari e’tiboriga chiqishida muhim omil bo’lgan. Bu holat Xudoyberdi To’xtaboyev ijodining milliy chegaralar bilan cheklanib qolmaganini, undagi insoniy g’oyalar turli madaniyat vakillari uchun ham tushunarli ekanini ko’rsatadi [1].

“Mungli ko’zlar” asari esa yozuvchining bolalar va o’smirlar hayotidagi murakkab ijtimoiy-axloqiy muammolarga ham befarq bo’lmaganini ko’rsatadi. Unda o’smirlar taqdiri, noto’g’ri muhit ta’siri, jinoyatchilikka moyillik va ma’naviy tanlov masalalari yoritiladi. Bu asar orqali To’xtaboyev bolalar adabiyotining mavzu doirasini kengaytirgan, o’smir ruhiyatidagi ziddiyatlarni jiddiy badiiy muammo sifatida ko’tara olgan [6].

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, Xudoyberdi To’xtaboyev asarlari ta’lim jarayonida samarali foydalanish mumkin bo’lgan badiiy manbalardir. Ular o’quvchilarda kitobxonlik, matnni tushunish, obrazlarni tahlil qilish, xatti-harakatga baho berish, ijobiy va salbiy fazilatlarini farqlash kabi ko’nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang’ich va umumiy o’rta ta’limda adib asarlari asosida suhbat, savol-javob, obraz tahlili, ijodiy yozuv va qayta hikoyalash kabi topshiriqlarni tashkil etish mumkin.

Taklif va tavsiyalar

Xudoyberdi To’xtaboyev asarlarini boshlang’ich va o’rta sinflarda sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlariga kengroq kiritish maqsadga muvofiq.

“Sariq devni minib” asari asosida obraz tahlili, rolli o’qish, ijodiy davom ettirish, qahramonga maktub yozish kabi topshiriqlarni ishlab chiqish mumkin.

Adibning ijodiy faoliyati bo’yicha “Xudoyberdi To’xtaboyev haftaligi”, kitobxonlik tanlovlari va sahna ko’rinishlari tashkil etish o’quvchilarning badiiy adabiyotga qiziqishini oshiradi.

Yozuvchi asarlarining audio, elektron va raqamli taqdimot shakllarini ko’paytirish zamonaviy o’quvchi bilan ishlashda samarali natija beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Xudoyberdi To’xtaboyev o’zbek bolalar adabiyotining rivojiga katta hissa qo’shgan yirik ijodkordir. Uning asarlarida bolalar ruhiyati, milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, yumor, sarguzasht va fantastika unsurlari o’zaro uyg’unlashgan. Adib bolalar uchun yozilgan asarni faqat ko’ngilochar matn darajasida emas, balki tarbiyaviy, ma’rifiy va estetik ta’sir kuchiga ega badiiy hodisa sifatida namoyon etdi.

To’xtaboyev ijodining bugungi ahamiyati shundaki, u yosh avlodni kitob o’qishga, mustaqil fikrlashga, halol va mas’uliyatli bo’lishga undaydi. Shu bois yozuvchi asarlarini ta’lim jarayonida, ayniqsa, o’qish savodxonligi, adabiy tahlil va tarbiyaviy mashg’ulotlarda keng qo’llash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tulabayeva R.S. Xudoyberdi To’xtaboyev fenomeni. O’zbekiston: Til va madaniyat. Jild 1, Nashr 2, 2022. – B. 112–117.
2. Navro’zova G.O. O’zbek bolalar adabiyotida milliy ruhiyatning aks ettirilishi: Xudoyberdi To’xtaboyevning “Sariq devni minib” asari misolida. Eurasian Journal of Academic Research, 2023. – B. 325–327.

3. No‘monova R.N. “Sariq devni minib” asarining leksik xususiyatlariga bir nazar. Fan, ta’lim va amaliyot integratsiyasi. Jild 3, Nashr 6, 2022. – B. 262.
4. Jamilova B. Bolalar adabiyotida zamonaviylik. O‘quv qo‘llanma. Buxoro: Bukhara hamd print, 2023. – B. 153.
5. Yoqubova D.U. Xudoyberdi To‘xtaboyev asarlarida bolalar xarakterining ifodalanishi. Innovative Developments in Sciences, Education and Humanities, 2022. – B. 164.
6. Bo‘riyeva D.A. Xudoyberdi To‘xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o‘rni. Journal of Universal Science Research. Jild 2, Nashr 5, 2023. – B. 399.
7. Daryo.uz. “U bolalarning sirdoshi, chin do‘sti edi”: adabiyotshunos Umarali Normatov Xudoyberdi To‘xtaboyev haqida. 2021-yil 5-aprel.
8. Gazeta.uz. Xudoyberdi To‘xtaboyev hayoti va ijodiga oid maqola. 2021-yil 22-mart.
9. Gaynazarova, G. A., Matnazarova, K. O., & Parpiyev, O. O. (2023). Factors and methods of preparing students for professional activities in the conditions of individual training. *Academia Repository*, 4(12), 131-135.
10. Olimovich, P. O. (2023). RIVOJLANISH VOSITASI SIFATIDA TRIZ TEXNOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 24(1), 17-20.
11. Mushtariy, O. (2023). Odiljon P. Boshlang ‘ich ta’lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar. *qo‘qon universiteti xabarnomasi*, 640-644.
12. G‘ulomjon filolog: NO, P. The Harmony Of Characters’ Speech And Psychological Portrayal In Nabijon Boqi’s “A Tale Of One Love”.
13. G‘ulomjon filolog: Khodjaev, S., & Abdupattaev, G. (2022). The Problem of Era and Hero in the Work of Murad Muhammad Dost. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(12), 77-81.